

TADEUSZ DMOCHOWSKI

CHIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA WOBEC ROZPADU ZSRR I POWSTANIA NOWYCH PAŃSTW W PRZESTRZENI POSTRADZIECKIEJ

Koniec zimnej wojny i rozpad ZSRR postawił Chińską Republikę Ludową w całkowicie nowej sytuacji geopolitycznej. Zwycięstwa demokracji i gospodarki liberalnej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej spowodowały osamotnienie Chin na arenie międzynarodowej. Z politycznej mapy świata zniknął „obóz socjalistyczny”. Chiny straciły ideologicznych sojuszników, chociaż od lat zantagonizowanych z Pekinem w rozumieniu socjalizmu, to jednak zawsze opierających się ideologicznie Stanom Zjednoczonym i ich sojusznikom. Teraz pozostały Chinom co najwyżej KRL-D, Birma czy Kuba.

Po rozpadzie ZSRR chińscy przywódcy zaczęli postrzegać ChRL jako główny cel polityki amerykańskiego antykomunizmu, jakim dotąd był dla Waszyngtonu ZSRR. Dostrzegli analogię pomiędzy „pokojową ewolucją” (określenie Johna Fostera Dullesa dla polityki „podminowania” komunizmu demokracją) a dziewiętnastowiecznym brytyjskim kolonializmem. Brytyjczycy wmuszali Chińczykom opium przy użyciu siły, z kolei Amerykanie próbują im narzucić zachodnią demokrację, wprowadzić nie siłą, lecz poprzez naciski i przymuszanie (jak chociażby groźba cofnięcia klauzuli najwyższego uprzywilejowania). Oba te sposoby, według chińskich komunistów, były atakami na chińską suwerenność i zagrożeniem dla jej istnienia, chociaż prowadzonymi różnymi metodami¹.

W chińskich mediach w najbliższych latach po upadku ZSRR, odzwierciedlając linię polityczną i obawy kierownictwa Komunistycznej Partii Chin, wzmożono przedstawianie ChRL jako państwa zagrożonego przez zachodnie państwa uprzedmiotowione (w optyce zachodniej czytają: państwa demokratyczne), dążące do narzucenia swojej ideologii reszcie świata, a szczególnie zajmującym istotną pozycję w systemie stosunków międzynarodowych Chinom. Według Pekinu wynikało to ze szczególnego zaniepokojenia Stanów Zjednoczonych rosnącym potencjałem gospodarczym i militarnym Chin oraz ich komunistycznym ustrojem. Ponieważ Stany Zjednoczone nie były w stanie pogodzić się z ideą potężnej ChRL, w ich interesie

¹ *Dealing with China. The barbarians at the gate*, „The Economist”, 27.11.1993, s. 26.

leżało rozbić Chin na mniejsze państwa, aby utrzymać rolę hegemonu w systemie międzynarodowym. Temu służyło wspieranie Tajwanu i – z punktu widzenia Pekinu – separatystycznych tendencji w zbuntowanej prowincji. Również z tej perspektywy postrzegano kontynuowanie istnienia NATO jako amerykańskiego narzędzia realizacji ekspansjonistycznych celów hegemonistycznej polityki Waszyngtonu, chociaż jego istnienie przestało według Chińczyków być potrzebne w związku z rozwiązaniem Układu Warszawskiego. Układ ten był bowiem instytucjonalnym narzędziem hegemonizmu radzieckiego, przed którym NATO miało bronić Europę Zachodnią (a przed powstaniem UW chodziło o obronę przed armią ZSRR i jego sojusznikami). Podejrzewano również Waszyngton, że będzie dążył do rozszerzania NATO na wschód poprzez włączanie kolejnych postradzieckich państw, wypierając tym samym wpływy Moskwy i dążąc de facto do zerwania powiązań politycznych i gospodarczych z Rosją przez wszystkie nowe państwa Europy Środkowej i Wschodniej oraz republiki postradzieckie. W ten sposób Stany Zjednoczone mogłyby osaczyć Rosję w sercu kontynentu azjatyckiego i otworzyć sobie drogę na Środkowy Wschód i dalej ku Pacyfikowi. Te przesłanki leżały u podstaw ocen wysuwanych przez pekińskich polityków, którzy analizowali kolejne posunięcia Waszyngtonu na arenie międzynarodowej oraz wpływały na postrzeganie Rosji (pomimo – teraz już – jej ideologicznej obcości) jako partnera w wielobiegunowym świecie, który otrząsnie się z umizgów wobec Zachodu i zacznie realistycznie oceniać działania Waszyngtonu. Początkowo jednak Pekin mógł jedynie przyglądać się z irytacją rosyjsko-amerykańskiemu flirtowi realizowanemu przez tandem Jelcyna-Kozirowa, wspieranego przez rząd Gajdara.

Z jednej strony upadek ZSRR usunął więc poważne potencjalne zagrożenie dla Chin, chociaż jednocześnie postawił Stany Zjednoczone na pozycji niekontrolowanego hegemonu w stosunkach międzynarodowych. Z drugiej zaś strony ogłoszenie niepodległości republik związkowych postawiło Chiny w obliczu mnogości bytów politycznych dziedziczących – w różnym stopniu – spuściznę po ZSRR. W Azji Centralnej pojawiło się pięć nowych państw: Turkmenistan, Uzbekistan, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan, z których trzy ostatnie graniczyły z Chinami, a jednocześnie dziedziczyły po ZSRR problem granicy oraz redukcji wojsk i budowy zaufania w rejonie byłej granicy sowiecko-chińskiej. Pod znakiem zapytania stały także dotychczasowe uzgodnienia co do granicy radziecko-chińskiej na odcinku wschodnim i zachodnim oraz ratyfikacja przez Rosję porozumienia o wschodnim odcinku granicy radziecko-chińskiej z 1991 r. Wszystko to groziło skomplikowaniem rozmów prowadzonych dotąd przez dwie strony – Chiny i ZSRR, zastąpiony obecnie przez cztery podmioty: Rosję, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan. Dodatkowo dochodził problem posiadania, a raczej rozlokowania strategicznych i konwencjonalnych sił nuklearnych w Kazachstanie.

Przed Chinami stały więc nowe problemy: uznanie nowych państw i nawiązania z nimi stosunków dyplomatycznych, ostatecznego uregulowania problemu granicy z Rosją, Kazachstanem, Kirgistanem i Tadżykistanem, redukcji wojsk wzdłuż

wspólnej granicy państwowej (z wyżej wymienionymi), potencjalnego zagrożenia ze strony odradzającego się w Azji Centralnej islamu, odradzania się nacjonalizmu narodów Azji Centralnej (a ze strony chińskiej groźba wzmocnienia tendencji nacjonalistycznych i separatystycznych w Xinjiangu i Tybecie), obaw Rosji i państw Azji Centralnej w związku z potencjalną chińską migracją do tych krajów, a w dłuższej perspektywie – niewidocznej jeszcze w latach 1991–1992 – ekspansji gospodarczej Chin na terytoria państw z nimi sąsiadujących.

Upadek komunizmu oraz zwycięstwo kapitalizmu, liberalizmu i demokracji w krajach postsowieckich stwarzały poważne wyzwanie, kończąc z ideologiczną wspólnotą Chin oraz ZSRR i bloku wschodniego, przeżywającą wprawdzie różne chwile od poparcia i współpracy po wrogość i starcia graniczne. Rozwiązanie Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR) i Komunistycznej Partii Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR) oraz przejście Rosji z pozycji państwa budującego komunizm na płaszczyznę demokratyczną pozbawiło oba kraje odbudowywanej od niedawna bazy stosunków międzypartyjnych, które pomimo wielu sporów i poważnych antagonizmów opierały się na wspólnej, chociaż inaczej interpretowanej wierze w marksizm, walkę klas i dyktaturę proletariatu. Wcześniejszy upadek komunizmu w Europie Wschodniej oraz struktur wojskowych i gospodarczych bloku wschodniego (Układ Warszawski, Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej) pozostawiał Chiny osamotnione ideologicznie w konfrontacji i współistnieniu ze światem „kapitalistycznym”, a przede wszystkim Stanami Zjednoczonymi i krajami Europy Zachodniej oraz Japonią. Chiny musiały odnaleźć się w nowej sytuacji i podjąć działania na rzecz ułożenia sobie stosunków z Rosją i pozostałymi krajami, które powstały na gruzach ZSRR.

Musiały również poradzić sobie z obawą przed prozachodnim kursem polityki, deklarowanym przez Jelcyna i jego otoczenie, a reprezentowanym przez Andrieja Kozyriewa. Pewnym znakiem świadczącym, że prędzej czy później nowa Rosja zrównoważy prozachodnie „odchylenie”, było błyskawiczne przekształcenie się Wspólnoty Niepodległych Państw z trójsłowiańskiego tworu o europejskim nastawieniu i ciężeniu w nowy twór eurazjatycki, z natury rzeczy rozkładający ciężenie Rosji na dwa kierunki – europejski i azjatycki.

Na razie nawiązywano współpracę gospodarczą. W pierwszej połowie grudnia 1991 r. chińska delegacja Ministerstwa Zagranicznych Stosunków Gospodarczych i Handlu odbyła wizytę w Estonii, na Litwie i Łotwie, a 22 grudnia w Pekinie podpisano porozumienie handlowo-gospodarcze z Kazachstanem². Wizytę w Chinach (6–13 grudnia) złożyła delegacja Komitetu Rady Najwyższej RFSRR ds. Zagranicz-

² О.Б. Рахманин, *К истории отношений России–СССР с Китаем в XX веке. Обзор и анализ основных событий*, изд. 3-е, доп., Москва 2002, s. 418.

nych i Kontaktów Ekonomicznych z Zagranicą na czele z przewodniczącym komitetu W.P. Łukinem³.

Do republik rozpadającego się ZSRR wysłano również chińską delegację rządową w celu przeprowadzenia rozmów w sprawach ekonomicznych i handlowych (minister zagranicznych stosunków gospodarczych i handlu Li Lanqing oraz wice-minister spraw zagranicznych Tian Zengpei). Delegacja ta w okresie od 25 grudnia 1991 do 7 stycznia 1992 r. złożyła wizytę w ośmiu krajach (Ukraina, Rosja, Białoruś, Uzbekistan, Kazachstan, Tadżykistan, Kirgistan i Turkmenistan), gdzie przeprowadziła rozmowy z przedstawicielami rządów tych państw na temat współpracy gospodarczej⁴. Pierwszym efektem chińskich działań było podpisanie do końca grudnia porozumień z Ukrainą i Kazachstanem.

Po utworzeniu WNP w miejsce ZSRR 25 grudnia 1991 r. (w dniu, w którym Gorbaczow ogłosił rezygnację ze stanowiska prezydenta ZSRR) rzecznik chińskiego MSZ wydał następujące oświadczenie: „Z uwagi na fakt, że wszystkie republiki byłego ZSRR zadeklarowały niepodległość, rząd chiński, zgodnie z zasadą nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych krajów, szanuje wybory dokonane przez narody republik. Rząd chiński pragnie nadal wypełniać zobowiązania zawarte we wszystkich traktatach, porozumieniach i ważnych dokumentach podpisanych z byłym rządem sowieckim i ma nadzieję, że republiki, których to dotyczy, będą również nadal wypełniać zobowiązania zawarte w tych dokumentach, które były ZSRR podpisał z Chinami. Naród chiński i narody wszystkich republik byłego ZSRR mają długie, tradycyjnie przyjazne i przyjacielskie kontakty. Chiny pragną utrzymywać i rozwijać przyjacielskie stosunki oraz współpracę z tymi republikami na podstawie pięciu zasad pokojowego współistnienia”⁵.

27 grudnia chiński minister spraw zagranicznych Qian Qichen wysłał telegram do ministra spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej⁶ Kozyriewa, informując go o uznaniu przez Chiny nowego rządu rosyjskiego i mianowaniu Wang Jinqinga, dotychczasowego ambasadora w ZSRR⁷, ambasadorem w Rosji. Tego samego dnia Qian Qichen wysłał również telegramy do ministrów spraw zagranicznych 11 krajów postsowieckich – Ukrainy, Białorusi, Kazachstanu, Uzbekistanu, Tadżykistanu, Kirgistanu, Turkmenistanu, Gruzji, Armenii, Azerbejdżanu i Mołdawii, informujące o uznaniu przez Chiny ich niepodległości i zamiarze przeprowadzenia rozmów

³ *Ibidem*, s. 417.

⁴ *Ibidem*, s. 418. Podpisano wówczas wiele porozumień, a 26 grudnia Li Lanqing i Tian Zengpei po rozmowach z kierownictwem Ukrainy parałowali porozumienie o dwustronnej współpracy gospodarczej i handlu – *ibidem*. Por. R.F. Ash, *Quarterly Chronicle and Documentation (October–December 1991)*, „The China Quarterly”, March 1992, no. 129, s. 285.

⁵ R.F. Ash, *Quarterly Chronicle...* (October–December 1991), s. 284.

⁶ Taką nazwę przyjęła dotychczasowa Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka.

⁷ Wang Jinqing objął stanowisko w grudniu 1991 r., po ambasadorze Yu Hongliangu (ambasador ChRL w ZSRR w okresie od września 1988 do listopada 1991 r.).

w sprawie nawiązania stosunków dyplomatycznych⁸. Tego samego dnia (27 grudnia 1991 r.) w chińskiej prasie opublikowano wystąpienie Jiang Zemina z wezwaniem do nieugiętego realizowania podstawowej linii partii i podążania kursem budowy socjalizmu z chińską specyfiką zgodnie ze wskazaniem Deng Xiaopinga⁹. Na zewnątrz Chiny wykazywały daleko posuniętą elastyczność, sprawnie wykorzystując rozpad ZSRR zmniejszający „zagrożenie z północy”.

Prezydent Bush w tym samym przemówieniu (25 grudnia 1991 r.), w którym uznał Rosję za sukcesora ZSRR, uznał również niepodległość Ukrainy, Białorusi, Armenii, Kazachstanu i Kirgistanu oraz zgodził się nawiązać z nimi stosunki dyplomatyczne (nawiązanie stosunków dyplomatycznych z tymi państwami jest liczone od 25 grudnia) oraz w przypadku trzech ostatnich, niebędących członkami ONZ, wspierać ich starania o członkostwo w tej organizacji. Odnośnie do Mołdawii, Gruzji, Azerbejdżanu, Turkmenistanu, Tadżykistanu i Uzbekistanu uznał ich niepodległość, jednakże zapowiedział, że nawiązanie stosunków dyplomatycznych nastąpi jedynie wtedy, „kiedy będziemy usatysfakcjonowani podjęciem przez nie zobowiązań co do odpowiedzialnej polityki bezpieczeństwa i demokratycznych zasad, jakie poczyniły inne kraje, które uznaliśmy dzisiaj”¹⁰.

Pierwszym krokiem na drodze uregulowania stosunków pomiędzy Rosją i Chinami było spotkanie wiceministrów spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej i Chińskiej Republiki Ludowej, Gieorgija F. Kunadzego i Tian Zengpeia w dniu 27 grudnia 1991 r. Jego efektem było podpisanie sześciopunktowego protokołu z rozmów pomiędzy delegacjami rządowymi Federacji Rosyjskiej i ChRL, który stał się pierwszym dokumentem regulującym stosunki pomiędzy oboma państwami.

Strony zadeklarowały „rozwijanie stosunków przyjaźni i współpracy w politycznej, handlowo-ekonomicznej, wojskowo-technicznej, naukowo-technicznej, kulturalnej i innych dziedzinach, na podstawie uniwersalnych zasad utrzymywania stosunków międzynarodowych: wzajemnego poszanowania integralności terytorialnej, nieingerencji w sprawy wewnętrzne drugiej strony, nieagresji, równości i wzajemnej korzyści, pokojowego współistnienia”. Strony potwierdziły również, że „przewodnymi zasadami rozwoju stosunków rosyjsko-chińskich pozostają podstawowe zasady, określone w dwóch radziecko-chińskich komunikatach 1989 i 1991 r.” (pkt 1). Oba rządy miały „korzystać z praw i wypełniać zobowiązania przewidziane traktatami i porozumieniami pomiędzy byłym ZSRR i ChRL, a także

⁸ *China entered into diplomatic relations with independent former Soviet republics*, 17.11.2000 (Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China), <http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18019.htm> [9.09.2011]; R.F. Ash, *Quarterly Chronicle... (October–December 1991)*, s. 284-285.

⁹ О.Б. Рахманин, *К истории отношений...*, s. 420.

¹⁰ *President Bush's televised address*, 25 December 1991, za: R. Rich, *Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union*, „European Journal of International Law”, vol. 4, 1993, no. 1, s. 46. Zob. także: <http://history.state.gov/countries/ukraine> [9.09.2011].

wynikające z podstawowych zasad wyżej wymienionych wspólnych komunikatów (pkt 2). Te dwa punkty stworzyły ciągłość pomiędzy polityką ZSRR i Federacji Rosyjskiej w kwestii międzypaństwowych zasad politycznych oraz podstaw stosunków wzajemnych.

Szczegółowo odniesiono się do dwóch nurtujących Pekin problemów:

- obie strony uznały dotychczasowe „pozytywne rezultaty” osiągnięte w sprawie uregulowania kwestii granicy i a) opowiedziały się za szybszą ratyfikacją porozumienia o wschodnim odcinku granicy radziecko-chińskiej oraz b) „zgodnie z duchem wspólnych komunikatów” miały przeprowadzić rozmowy o jeszcze niezgodnionych odcinkach granicy pomiędzy Federacją Rosyjską i ChRL w celu „sprawiedliwego i racjonalnego rozstrzygnięcia problemów, pozostawionych pomiędzy oboma krajami przez historię” (pkt 5);
- obie strony wyraziły również gotowość kontynuowania dwustronnych rozmów o wzajemnej redukcji sił zbrojnych i umocnieniu zaufania w dziedzinie wojskowej w rejonie granicy pomiędzy oboma państwami w celu „osiągnięcia praktycznych rezultatów” (pkt 5).

Pekin uzyskał zatem obietnicę ratyfikacji porozumienia o wschodnim odcinku granicy z 1991 r. oraz kontynuowania rozmów w sprawie granicy, a także budowy zaufania i redukcji wojsk w rejonie granicy.

Kolejną istotną zapowiedzią kontynuacji było również „pragnienie rozwoju wymiany pomiędzy oboma krajami we wszystkich dziedzinach i na różnych szczeblach, włączając najwyższy, w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia i dalszego rozwoju stosunków przyjaźni i współpracy pomiędzy oboma krajami” (pkt 5), co stwarzało podstawę dla utrzymania tak niedawno odbudowanych bezpośrednich spotkań przywódców obu krajów (1989, 1991).

Rosja potwierdziła następnie kanoniczną formułę o tym, że rząd ChRL jest jedynym legalnym rządem całych Chin, a Tajwan stanowi nieodłączną część terytorium tego państwa i że Rosja podobnie jak ChRL jest przeciwko wszelkim działaniom zmierzającym do stworzenia „dwóch Chin”, „jednych Chin, i jednego Tajwanu”, „jednego państwa z dwoma rządami” lub „niepodległego Tajwanu” (pkt 3). Natomiast rząd ChRL poparł zajęcie przez Rosję miejsca byłego ZSRR w ONZ, w tym w Radzie Bezpieczeństwa oraz w innych organizacjach międzynarodowych (pkt 4). Przy okazji strona chińska poinformowała o decyzji dotyczącej akredytowania dotychczasowego ambasadora w ZSRR Wang Jinqinga na ambasadora w Federacji Rosyjskiej, na co strona rosyjska wyraziła zgodę¹¹.

Protokół miał istotne znaczenie dla stosunków pomiędzy Pekinem i Moskwą. Ten pierwszy bez zastrzeżeń uznawał bowiem Federację Rosyjską za następcę prawnego ZSRR zarówno w stosunkach dwustronnych (pkt 1, 2, 5), jak i międzynaro-

¹¹ *Протокол переговоров между правительственными делегациями РФ и КНР 1991 года*, Москва 27.12.1991, <http://analysisclub.ru/index.php?page=chna&art=1883> [20.09.2007].

dowych (pkt 4), z kolei Rosja przyjmowała wszystkie zobowiązania ZSRR z tytułu dotychczasowych dwustronnych ustaleń w kwestii granicy, redukcji sił zbrojnych w rejonie granicy i kontynuacji wszechstronnych stosunków oraz utrzymania kontaktów aż do spotkania na szczycie (pkt 1, 2, 5), co uregulowało kwestię sukcesji stosunków pomiędzy oboma państwami. Zwracał jednocześnie uwagę niski szczebel, na którym podpisano pierwsze porozumienie, przypominający długotrwale negocjacje lat ubiegłych.

Chińską odpowiedzią strategiczną na rozpad ZSRR było więc gładkie przejście od stosunków radziecko-chińskich do rosyjsko-chińskich. Chiny potrzebowały dobrych i przyjacielskich stosunków z Rosją, albowiem zdawały sobie sprawę z rozwoju sytuacji wewnętrznej w Rosji, a szczególnie z jej wyraźnie prozachodniego kursu na początku lat 90. Potrzebowały więc nawiązania dobrych stosunków z Rosją, które zminimalizowałyby potencjalne konflikty wynikające z ideologii (komunizm – demokracja) i zmaksymalizowałyby wzajemne korzyści.

Tylko dobre stosunki polityczne mogły również sprzyjać zmniejszeniu napięcia w rejonie granicy oraz zaowocować dalszą realną redukcją wojsk i budową środków wzajemnego zaufania, co byłoby korzystne dla chińskiego bezpieczeństwa. Te właśnie czynniki stały się wyznacznikiem nawiązania dobrosąsiedzkich stosunków z Rosją poprzez zwiększone kontakty polityczne, ekonomiczne i wojskowe¹².

Chiny reagowały błyskawicznie w zmieniającej się sytuacji, z uwzględnieniem faktu rozpadu ZSRR. Delegacja rządowa kierowana przez Li Lanqinga i Tian Zengpeia, składając wizytę w ośmiu, już w tym momencie postradzieckich, państwach (Ukraina, Rosja, Białoruś, Uzbekistan, Kazachstan, Tadżykistan, Kirgistan i Turkmenistan), przeprowadziła również rozmowy w sprawie ustanowienia stosunków dyplomatycznych. W rezultacie pomiędzy 2 i 6 stycznia 1992 r. Chiny podpisały komunikaty o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych na poziomie ambasadorów ze wszystkimi pięcioma państwami Azji Środkowej: Uzbekistanem (2 stycznia), Kazachstanem (3 stycznia), Tadżykistanem (4 stycznia), Kirgistanem (5 stycznia) i Turkmenistanem (6 stycznia)¹³. 20 stycznia, podczas wizyty premiera Białorusi W. Kebicza w Pekinie, podpisano porozumienie o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z Białorusią. Równoległe rozmowy o nawiązaniu stosunków prowadził również chiński ambasador w Rosji, co doprowadziło do podpisania komunikatów o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z Ukrainą (4 stycznia), Mołdową

¹² Zob. Huang Hong-bo, *Houlengzhang shiqi zhonggong yu erluosi budong guanxi zhi yanjiu* [A Study of Sino-Russian Relations in the Post-Cold War Era], „Gongdang wenti yanjiu” [Studies in Communism], vol. 21, 1995, no. 9, s. 5-7.

¹³ *China entered into diplomatic relations with independent former Soviet republics*, 17.11.2000 (Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China), <http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18019.htm> [9.09.2011].

(30 stycznia)¹⁴, Azerbejdżanem (2 kwietnia), Armenią (6 kwietnia 1992 r.)¹⁵ i Gruzją (9 czerwca 1992 r.)¹⁶.

Rozpad imperium Pekin stawił dosyć łatwo i wyprzedził Moskwę w nawiązaniu stosunków dyplomatycznych ze wszystkimi pięcioma nowymi państwami Azji Środkowej. Jedynym zgrzytem w stosunkach z nowymi państwami postradzieckimi stały się stosunki z Łotwą. 31 stycznia Chiny zgłosiły protest z powodu podpisania lotewsko-tajwańskiego oświadczenia o nawiązaniu stosunków konsularnych, a 25 lutego rząd ChRL zawiesił działalność ambasady na Łotwie z powodu wydania przez władze lotewskie zgody na otworzenie w Rydze Konsulatu Generalnego Republiki Chińskiej (Tajwanu).

Nawiązanie przez Stany Zjednoczone stosunków dyplomatycznych z Ukrainą, Białorusią, Armenią, Kazachstanem i Kirgistanem nastąpiło 25 grudnia 1991 r.¹⁷, z Moldową – 18 lutego 1992 r.¹⁸, z Uzbekistanem¹⁹, Turkmenistanem²⁰, Tadżykistanem²¹ i Azerbejdżanem²² – 19 lutego i z Gruzją – 24 marca²³.

Problemy z kierunkiem i zakresem działania WNP nie stanowiły dla Rosji (Federacji Rosyjskiej) przeszkody dla nawiązania stosunków dyplomatycznych z kolejnymi, po nadbałtyckich, byłymi republikami radzieckimi – 14 lutego 1992 r. z Ukrainą²⁴,

¹⁴ *Ibidem* (omylkowo podano tu 30 stycznia jako datę nawiązania stosunków dyplomatycznych z Białorusią); R.F. Ash, *Quarterly Chronicle and Documentation (January–March 1992)*, „The China Quarterly”, June 1992, no. 130, s. 474 (o sześciu pierwszych republikach zob. „Renmin Ribao”, 8.01.1992). W styczniu na rozmowy w sprawie stosunków dwustronnych przyleciał do Pekinu Władysław Kępczyński, premier Białorusi. Był on pierwszym szefem rządu państwa należącego do WNP, który odwiedził Chiny. 20 stycznia Xinhua poinformowała o formalnym nawiązaniu stosunków dyplomatycznych na szczeblu ambasad i o podpisaniu porozumienia o współpracy gospodarczej i handlu – R.F. Ash, *Quarterly Chronicle... (January–March 1992)*, s. 474.

¹⁵ *China entered...*; R.F. Ash, *Quarterly Chronicle and Documentation (April–June 1992)*, „The China Quarterly”, September 1992, no. 131, Special Issue: „The Chinese Economy in the 1990s.”, s. 864.

¹⁶ *China entered...*

¹⁷ *President Bush's televised address...*, s. 46. Zob. także: <http://history.state.gov/countries/ukraine> [9.09.2011].

¹⁸ <http://history.state.gov/countries/moldova> [9.09.2011].

¹⁹ <http://history.state.gov/countries/uzbekistan> [9.09.2011].

²⁰ <http://history.state.gov/countries/turkmenistan> [9.09.2011].

²¹ <http://history.state.gov/countries/tajikistan> [9.09.2011].

²² <http://history.state.gov/countries/azerbaijan> [9.09.2011].

²³ *Statement by Press Secretary Fitzwater*, 24 March 1992, „Public Papers of the Presidents, George Bush”, 1992–1993, vol. 1, s. 502–503; <http://history.state.gov/countries/georgia> [9.09.2011].

²⁴ *Российско-украинские отношения (справочная информация)*, <http://www.in.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38accada6e44b432569e700419ef5/4fb48c9db254020ac32575d10046c7dd?OpenDocument> [20.09.2011].

20 marca 1992 r. z Kirgistanem²⁵ i Uzbekistanem²⁶, 3 kwietnia 1992 r. z Armenią²⁷, 4 kwietnia 1992 r. z Azerbejdżanem²⁸, 6 kwietnia 1992 r. z Moldową²⁹, 8 kwietnia 1992 r. z Tadżykistanem³⁰ i Turkmenistanem³¹, 25 czerwca 1992 r. z Białorusią³², 1 lipca 1992 r. Gruzją³³ i 22 października 1992 r. z Kazachstanem³⁴.

Prawidłowością w pierwszym okresie, do likwidacji ZSRR, było odkładanie formalnego uznawania niepodległości przez ChRL (jak w przypadku Litwy, Łotwy i Estonii) do czasu uznania jej przez ZSRR, a nie tylko przez RFSRR, czyli (w postrzeganiu Pekinu) przez Jelcyna. Jelcyna traktowano bowiem z nieufnością i niechęcią jako „narzędzie” Zachodu zmierzające do destrukcji komunizmu i potencjalnego sojusznika Zachodu w walce przeciwko ChRL.

Nawiązanie przez ChRL stosunków dyplomatycznych z Litwą, Łotwą i Estonią – dokonane w obliczu pogłębiającego się chaosu i rozpadu ZSRR – wyprzedzało już o około miesiąc nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Litwą, Łotwą i Estonią a Rosją i następowało w okresie 7–8 dni po nawiązaniu przez Litwę, Łotwę i Estonię stosunków dyplomatycznych ze Stanami Zjednoczonymi, które uznały ich niepodległość jeszcze przed uznaniem jej przez ZSRR oraz również przed nawiązaniem z nimi stosunków dyplomatycznych przez RFSRR.

²⁵ *Российско-киргизские отношения. Политические контакты*, <http://www.kyrgyz.mid.ru/polit.html> [20.09.2011].

²⁶ *Основополагающие договоры и соглашения (справочная информация)*, 01.03.2005, <http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/46a5d4919f947202c3256fc5003cd23a?OpenDocument> [20.09.2011].

²⁷ *Российско-армянские отношения*, <http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/5893e88ff104642bc32574c900280e2c?OpenDocument> [20.09.2011].

²⁸ *Российско-азербайджанские отношения (Справка)* 18.02.2009, <http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/b1c94c24eb29ad53c32571bd0034d7c7?OpenDocument> [20.09.2011].

²⁹ *Российско-молдавские отношения (справочная информация)*, 17.06.2009, <http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/e4e1e5388ceb0afbc3256e5300326f1e?OpenDocument> [20.09.2011].

³⁰ *О Российско-таджикских отношениях (справочная информация)*, 27.05.2008, <http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/5388c3e82777d6da43256a650027c4c7?OpenDocument> [20.09.2011].

³¹ *Туркменистан (справочная информация)*, 12.05.2008, <http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/e3f9d2cdb2551eaf43256a65002ad9a9?OpenDocument> [20.09.2011].

³² *Протокол об установлении дипломатических отношений между Российской Федерацией и Республикой Беларусь*, (Минск, 25.06.1992), <http://lawru.info/base26/part4/d26ru4638.htm> [20.09.2011].

³³ *Грузия (справочная информация)*, 18.02.2009, <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a-7185432569e700419c7a/c2e1129b451dc9e2c32576b3002b13c7?OpenDocument> [20.09.2011].

³⁴ *Российско-казахстанские отношения (справочная информация)*, 26.05.2008, <http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/291ba446ce868e0043256a630048a6e9?OpenDocument> [20.09.2011].

Tab. 1. Uznanie niepodległości i nawiązanie stosunków dyplomatycznych z republikami postradzieckimi przez Rosję, Chiny (ChRL) i Stany Zjednoczone w latach 1991–1992

Kraj	Uznanie niepodległości			Nawiązanie stosunków dyplomatycznych		
	przez Rosję	przez Chiny	przez Stany Zjednoczone	przez Rosję	przez Chiny	przez Stany Zjednoczone
Armenia		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	3 kwietnia 1992	6 kwietnia 1992	25 grudnia 1991
Azerbejdżan		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	4 kwietnia 1992	2 kwietnia 1992	19 lutego 1992
Białoruś		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	25 czerwca 1992	20 stycznia 1992	25 grudnia 1991
Estonia	24 sierpnia przez RFSRR/ 6 września 1991 przez ZSRR	7 września 1991	2 września 1991 uznanie „odbudowy niepodległości”	24 października 1991 (przez RFSRR)	11 września 1991	4 września 1991
Gruzja		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	1 lipca 1992	9 czerwca 1992	24 marca 1992
Litwa	6 września 1991 przez ZSRR	7 września 1991	2 września 1991 uznanie „odbudowy niepodległości”	9 października 1991 (przez RFSRR)	14 września 1991	6 września 1991
Łotwa	24 sierpnia przez RFSRR/ 6 września 1991 przez ZSRR	7 września 1991 ³⁵	2 września 1991 uznanie „odbudowy niepodległości”	4 października 1991 (przez RFSRR)	12 września 1991*	5 września 1991
Kirgistan		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	20 marca 1992	5 stycznia 1992	25 grudnia 1991
Kazachstan		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	22 października 1992	3 stycznia 1992	25 grudnia 1991
Moldowa		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	6 kwietnia 1992	30 stycznia 1992	18 lutego 1992
Tadżykistan		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	8 kwietnia 1992	4 stycznia 1992	19 lutego 1992

³⁵ *Letter from the State Council and the Foreign Minister of the People's Republic of China, Qian Qichen, regarding the recognition of the Government of Latvia and immediate establishing of diplomatic relations*, 07.09.1991 (copy of fax message. Unofficial translation into English), http://www.am.gov.lv/data/Izstades/atkalazisana/130KinasTR_n.JPG [20.01.2012]. Na prośbę łotewskiego MSZ w sierpniu 1998 r. dokument został ponownie przesyłany przez ambasadę ChRL na Łotwie.

Kraj	Uznanie niepodległości			Nawiązanie stosunków dyplomatycznych		
	przez Rosję	przez Chiny	przez Stany Zjednoczone	przez Rosję	przez Chiny	przez Stany Zjednoczone
Turkmenistan		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	8 kwietnia 1992	6 stycznia 1992	19 lutego 1992
Ukraina		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	14 lutego 1992	4 stycznia 1992	25 grudnia 1991
Uzbekistan		27 grudnia 1991	25 grudnia 1991	20 marca 1992	2 stycznia 1992	19 lutego 1992

* W 1992 r. na Łotwie został utworzony Konsulat Republiki Chińskiej (Tajwanu), co doprowadziło do konfliktu z Pekinem, który zarzucił Łotwie złamanie porozumienia o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z 12 września 1991 r.³⁶ i prowadzenie polityki „dwóch Chin”. W lutym 1992 r. ChRL zamknęło swoją ambasadę w Rydze (zawieszenie stosunków). Dopiero po zerwaniu stosunków konsularnych z Tajwanem przez Łotwę, w lipcu 1994 r. doszło do przywrócenia stosunków dyplomatycznych pomiędzy ChRL i Łotwą. Szerzej o chińskiej polityce (ChRL, Tajwan) wobec krajów nadbałtyckich zob. J. Rowiński, *Polityka Chin (ChRL i Tajwanu) wobec Estonii, Litwy i Łotwy: stosunki wzajemne (1991–1994)*, Warszawa 1994.

Źródło: Opracowanie własne.

³⁶ „The Government of the Republic of Latvia Recognizes the Government of the People's Republic of China as the sole legal Government of China and Taiwan as an inalienable part of the Chinese territory. The Government of the Republic of Latvia undertakes the obligation not to establish official relations or engage in official contacts with Taiwan” – *Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations*, Signed in Riga, 12.09.1991, <http://lv.china-embassy.org/eng/ls/t251529.htm> [20.01.2012].

Powodem szybkiego uznania niepodległości państw nadbałtyckich oraz nawiązania z nimi stosunków dyplomatycznych była aktywność Tajwanu, który nawiązał nieoficjalną współpracę z Litwą, Łotwą i Estonią (wizyty tajwańskiego wiceministra spraw zagranicznych Johna Changa), które liczyły na tajwańską pomoc gospodarczą podczas rozpoczętego procesu transformacji ich zacofanych, socjalistycznych systemów ekonomicznych.

25 grudnia prezydent ZSRR Michaił S. Gorbaczow ogłosił ustąpienie z urzędu prezydenta „z powodów pryncypialnych” i podpisał dekret o złożeniu pełnomocnictw najwyższego głównodowodzącego Radzieckich Sił Zbrojnych, po czym przekazał tzw. „przycisk atomowy” prezydentowi Rosji Borysowi Jelcynowi. 26 grudnia na posiedzeniu Rady Republik (izba wyższa Rady Najwyższej ZSRR) w obecności jedynie przedstawicieli Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu (przedstawiciele pozostałych republik zostali z Rady odwołani) przyjęto deklarację o zaprzestaniu istnienia ZSRR.

W nowej sytuacji geopolitycznej Chiny uznały niepodległość pozostałych państw „poradzieckich”, włącznie z Rosją (teraz już pod nową nazwą – Federacja Rosyjska), dwa dni po zakończeniu funkcjonowania istniejącego od 1922 r. ZSRR i dwa dni po Stanach Zjednoczonych. Szybko nawiązały też z nimi stosunki dyplomatyczne (w okresie od stycznia do czerwca 1992 r.). Żadne z tych jedenastu państw nie podjęło nawet próby nawiązywania stosunków politycznych z Tajwanem, który – również dzięki sprawnej akcji dyplomatycznej Pekinu – pozostał w izolacji na obszarze byłego ZSRR. Wyjątkiem był dwuletni okres stosunków łotewsko-tajwańskich (1992–1994), jednakże i w tym przypadku Pekin osiągnął sukces, wypierając tajwańskiego konkurenta.

SUMMARY

PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TOWARDS THE DECOMPOSITION OF THE USSR AND THE CREATION OF THE NEW STATES IN THE POSTSOVIET SPACE

In the new geopolitical situation emerging during the disintegration of the Soviet Union (1991), China (PRC) quickly recognized the independence of all the fifteen post-Soviet republics, including Russia (now under a new name – the Russian Federation), two days after the end of existence of the Soviet Union created in 1922, and two days after Russia's recognition by the United States.

PRC also quickly established diplomatic relations first with Russia (December 27, 1991) and then with all of them (in the period from January to June 1992). With the speed of action and strict compliance with the principle of „one China” in the establishment of diplomatic relations, none of the fourteen post-Soviet states has not taken even the attempt to establish

political relations with Taiwan, which – also thanks to Beijing's effective diplomatic action remained in isolation in the former postsoviet political space. The exception was two years period of Latvian-Taiwan Relations (1992–1994), but in this case, Beijing has achieved success, displacing the Taiwanese competitor.